

Проектування інтелектуальних агентів прийняття рішень в просторі ознак з використанням онтологічного підходу / В.В.Литвин, Р.Р.Даревич, Д.Г.Досин, Н.В.Шкутяк // Штучний інтелект. – Донецьк-Кацивелі. – 2010. – т.2. – С. 100-104. 8. Литвин В.В. Проектування інтелектуальних агентів на основі адаптивних онтологій / В.В.Литвин, Н.Б.Шаховська, А.С.Мельник, О.Ю.Пшеничний, Ю.В.Ришковець // Міжнародна наукова конференція „Інтелектуальні системи прийняття рішень і проблеми обчислювального інтелекту” ISDMCI’2010. – Євпаторія. – Т.2. – С.401-404. 10. Найханова Л.В. Технология создания методов автоматического построения онтологий с применением генетического и автоматного программирования / Л.В.Найханова. – Улан-Удэ: Издательство БНЦ СО РАН, 2008. – 244с.

Поступила в редколлегию 19.03.2011

УДК 664:519.8

О.І. ТОРЯНИК, докт. хім. наук, проф., ХДУХТ, м. Харків

О.Г. ДЬЯКОВ, канд. техн. наук, доц., ХДУХТ, м. Харків

Ж.В. ВОРОНЦОВА, канд. пед. наук, доц., ХДУХТ, м. Харків

ВИЗНАЧЕННЯ ТОЧОК ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ НЕЛІНІЙНИХ МОДЕЛЯХ

Розглянуті питання визначення точок проведення експерименту коли модель нелінійна. Показано, що оптимальні точки проведення досліджень залежать від значень коефіцієнтів моделі та її структури

Ключевые слова:

Рассмотрены вопросы определения точек проведения эксперимента, когда модель нелинейная. Показано, что оптимальные точки проведения эксперимента зависят от значений коэффициентов модели и её структуры.

The questions of determination point realization experiment for nonlinear model are considered. It is shown, that optimal value realization experiment depend from defined value and structure of model.

Постановка проблеми у загальному вигляді

При проведенні досліджень харчових продуктів, у зв'язку з ускладненням речовин для дослідження, все більше використання набувають моделі які є суттєво нелінійними, тобто такі моделі, які не можуть бути спрощені шляхом розкладання у відповідні ряди чи шляхом використання спеціальних перетворень [1,2]. Тому питання побудови планів експерименту та подальшого знаходження коефіцієнтів моделі з відповідною точністю є на даний час актуальними. Принципова складність визначення плану експерименту для нелінійної моделі полягає у тому, що для визначення оптимального плану (плану, який дає можливість визначити коефіцієнти моделі з мінімальними похибками) треба мати відповідну уяву про значення істинних коефіцієнтів моделі. На перший погляд це виглядає повним протиріччям, але є цілком природним. Для ефективного планування експерименту необхідно добре знати його поведінку об'єкта в області планування. Тому у більшості випадків спочатку проводиться та обробляється невелика кількість дослідів з метою знаходження початкових оцінок параметрів, які необхідні для подальшого ефективного планування експерименту. У якості прикладу, де доцільно проводити планування точок експерименту, можна

навести дослідження з використанням спектрометра ядерного магнітного резонансу (ЯМР).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визначення точок експерименту для нелінійних моделей це процес значно складніший ніж для лінійних моделей. Це обумовлено тим, що для точного визначення точок експерименту необхідно знати коефіцієнти моделі. Але, в свою чергу, щоб знайти ці коефіцієнти з найкращою точністю, треба знати точки проведення досліджень. Це протиріччя можна подолати шляхом використання ітераційних підходів, які дають можливість за декілька ітерацій визначити як точки проведення експерименту, так і необхідні коефіцієнти моделі [1].

Теорія планування експерименту для нелінійних моделей безперервно розвивається і можна виділити два основних підходи для знаходження планів експерименту: прямий та непрямий підходи. Прямий підхід являє собою обчислювальний процес, який дає можливість безпосередньо обчислити у деякому сенсі найкращі точки проведення досліджень. За допомогою такого підходу можна обчислити час проведення вимірювань, фізичні координати для проведення вимірювань тощо. Але цей підхід потребує відносно великого обсягу обчислення і може бути реалізований тільки з використанням обчислювальної техніки.

Використання непрямого підходу потребує активної участі дослідника у плануванні та проведенні експерименту. При цьому дослідник може використовувати свій дослід та наукову інтуїцію. Можливо використання підходів, що застосовуються у теорії нечітких множин [3]. Однак ці результати планування можна розглядати як рекомендації для проведення досліджень. Остаточний висновок можна зробити тільки після проведення експериментів та їх статистичної обробки.

Мета та завдання статті

Метою статті є приклад побудови плану експерименту для одного виду нелінійної моделі на основі використання пакету MathCAD [4]. Будемо вважати, що модель можна записати у вигляді

$$y^i = f(x_j^i, \dots, x_m^i, a_1, \dots, a_p), \quad (1)$$

де x_j^i – m незалежних змінних ($j = 1, m; i = 1, N$); y^i – значення залежної змінної у точці x_j^i ($i = 1, N$); a_i ($i=1, p$) – невідомі параметри моделі.

У практичних задачах значення змінних не відомо, але за допомогою методу найменших квадратів можна знайти їх оцінки $\hat{y}, \hat{x}, \hat{a}$ – розрахункові значення, які відповідають істинним значенням $\bar{y}, \bar{x}, \bar{a}$. Вважають, що при проведенні експерименту не виникає систематичних похибок, та із значень $\hat{y}, \hat{x}, \hat{a}$, що знайдені за результатами N спостережень, можна знайти значення $\bar{y}, \bar{x}, \bar{a}$, якщо N наближається до нескінченності. У якості критерію адекватності використовують наступний критерій

$$S = \sum_{i=1}^N \left[\frac{1}{\sigma^2} (\tilde{y}^i - f(\tilde{x}^i, a)) \right]^2, \quad (2)$$

де $\tilde{y}^i, \tilde{x}_j^i$ – результати вимірювання y^i, x_j^i ; σ^2 – середньоквадратична похибка вимірювання y .

Подальше планування експерименту на основі прямого підходу базується на методі найменших квадратів і пов'язано з мінімізацією виразу(2).

Виклад основного матеріалу

У відповідності з прямим підходом умови проведення експерименту є оптимальні, коли визначник інформаційної матриці проведення експерименту $|C|$ має найбільше значення. Однак, щоб побудувати цю матрицю необхідно знати оцінки коефіцієнтів майбутньої моделі. Ці оцінки можуть бути визначені як з теоретичних міркувань, шляхом опитування експертів, або з використанням спрощених виразів.

Згідно з теорією визначення коефіцієнтів нелінійних моделей [1] для знаходження інформаційної матриці треба попередньо визначити часткові похідні $\frac{\partial}{\partial a_i} f(x, a)$ в які необхідно підставити наближенні значення коефіцієнтів моделі які були попередньо визначені.

Розглянемо приклад визначення плану експерименту для нелінійної моделі виду

$$f(x, a) = \frac{a_1}{a_1 - a_2} [\exp(-a_2 t) - \exp(-a_1 t)]. \quad (3)$$

Початкові значення для $a_1 a_2$ відомі і дорівнюють $\hat{a}_1 = 0,7, \hat{a}_2 = 0,2$. Необхідно провести два вимірювання: одне в точці $t_1 = x^1$, друге – в точці $t_2 = x^2$. Ці точки треба знайти таким чином, щоб коефіцієнти моделі можна було знайти з можливо більшою точністю. Цей приклад було взято з [1, 2], де необхідні значення були знайдені з використанням спеціалізованої програми. За заданим видом функції (3) знайдемо часткові похідні за коефіцієнтами нелінійної моделі які мають вигляд

$$\begin{aligned} \frac{\partial}{\partial a_1} f(t, a_1, a_2) &= \frac{1}{(a_1 - a_2)} [\exp(-a_2 t) - \exp(-a_1 t)] - \\ &\frac{a_1}{(a_1 - a_2)^2} [\exp(-a_2 t) - \exp(-a_1 t)] + \frac{a_1}{(a_1 - a_2)} t \exp(-a_1 t), \\ \frac{\partial}{\partial a_2} f(t, a_1, a_2) &= \frac{a_1}{(a_1 - a_2)^2} [\exp(-a_2 t) - \exp(-a_1 t)] - \frac{a_1}{(a_1 - a_2)} t \exp(-a_2 t). \end{aligned}$$

Побудуємо матрицю елементами якої є відповідні часткові похідні в які підставлені невідомі значення t_1 та t_2 . Матриця має вигляд

$$C = \begin{vmatrix} C_1^1 & C_2^1 \\ C_1^2 & C_2^2 \end{vmatrix}, \quad (4)$$

де C_j^i – відповідні часткові похідні; $i=1,2$ – точки проведення експерименту, які необхідно визначити; j – індекс коефіцієнта, по якому була взята часткова похідна.

З урахуванням визначених часткових похідних матриця C буде мати вигляд

$$C = \begin{vmatrix} \frac{\partial}{\partial a_1} f(t_1, a_1, a_2) & \frac{\partial}{\partial a_2} f(t_1, a_1, a_2) \\ \frac{\partial}{\partial a_1} f(t_2, a_1, a_2) & \frac{\partial}{\partial a_2} f(t_2, a_1, a_2) \end{vmatrix}. \quad (5)$$

Для знаходження точок проведення експерименту необхідно дослідити визначник матриці C з метою знаходження таких значень t_1 та t_2 , які відповідають умові

$$|C(t_1, t_2)| \Rightarrow \max_{t_1, t_2 \in t},$$

де t – множина значень точок проведення вимірювання.

Знаходження максимального значення визначника $|C(t_1, t_2)|$ було здійснено за допомогою стандартної функції Maximize пакету MathCAD. В результаті обчислення було знайдено наступні значення $t_1=1,3$ $t_2=6,85$. Ці значення збігаються із значеннями які наведені у [1] при використанні програми, яка спеціально призначена для розв'язання подібних задач.

Характер залежності точок експерименту від максимального значення визначника $|C(t_1, t_2)|$ можна проілюструвати шляхом побудови поверхні, що ілюструє цю залежність.

На рис. наведено залежність величини визначника матриці від точок проведення експерименту. З рисунку видно, що ця залежність має складний характер і визначення

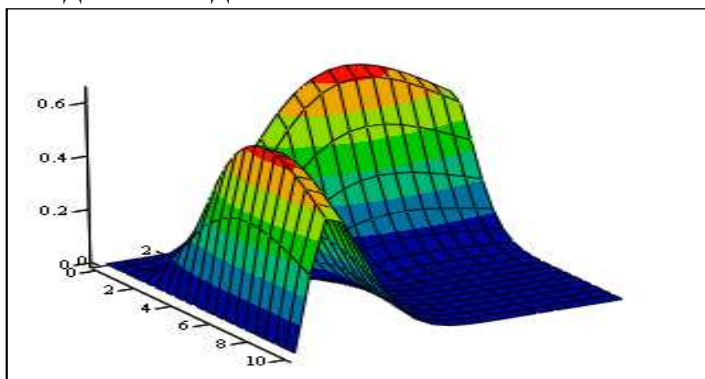

Рис.1. Залежність визначника матриці C від точок проведення експерименту

потрібних точок проведення експерименту можливо тільки шляхом обчислень.

Висновки

Наведено підхід щодо визначення точок проведення експерименту нелінійної моделі на основі використання пакету MathCAD. Всі необхідні перетворення щодо знаходження відповідних часткових похідних було виконано у символному виді. Визначення точок експерименту шляхом знаходження максимального значення визначника матриці експерименту було проведено з використанням стандартної програми MathCAD. Знайдені значення збігаються із значеннями, які було визначено з використанням спеціалізованої програми, що підтверджує доцільність використання такого підходу.

Подальшим розвитком цього підходу є його використання для проведення експериментів пов'язаних з проведенням досліджень на спектрометрі ЯМР.

Список літератури: 1. Дрейпер Н.Р. Прикладной регрессионный анализ [Текст]/ 3- вид.: Н.Р. Дрейпер, Г Смит. Пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 912 с. 2. Хартман К., Лецкий Э. И др. Планирование экспериментов в исследовании технологических процессов. Пер. с нем. – М.: «Мир», 1977. – 552 с. 3. Методы исследований и организация экспериментов./под. ред. проф.

К.П. Власова. Харьков, Издательство «Гуманитарный Центр», 2002. – 256 с.
4. Плис А.И. Mathcad: математический практикум для экономистов и инженеров [Текст] : учеб. пособие / А.И. Плис, Н.А. Сливина.– М.: Финансы и статистика, 1999. – 656 с.

Поступила в редколлегию 11.03.2011

УДК: 004.413, 004.75

И.А. ЖИРЯКОВА, канд. техн. наук, доц., Черкасский филиал
Европейского университета

FLEX ТЕХНОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ ИНТЕРАКТИВНЫХ WEB-ПРИЛОЖЕНИЙ

Статья посвящена вопросам разработки web-приложений нового поколения базирующихся на концепции RIA, приведены наиболее известные технологии ее реализации, а также подробно рассмотрена наиболее перспективная из них – технология Adobe Flex.

Ключевые слова: разработка web-приложений, концепция RIA, технология Adobe Flex.

Стаття присвячена питанням розробки web-додатків нового покоління, які базуються на концепції RIA, наведені найбільш відомі технології її реалізації, а також детально розглянута найбільш перспективна з них – технологія Adobe Flex.

Ключові слова: розробка web-додатків, концепція RIA, технологія Adobe Flex.

The article is devoted of the questions to the development of web-applications from new generation based on the RIA concept, described the most well-known technology implementation, and discussed in detail the most perspective of them – the Adobe Flex technology.

Keywords: development of web-applications, RIA concept, Adobe Flex technology.

Введение

Концепции и технологии, используемые при разработке web-приложений, постоянно развиваются и совершенствуются. Оптимизируется использование ресурсов и времени, улучшаются возможности по отображению предоставляемой информации, динамичность и интерактивность web-приложений. На сегодняшний день одним из наиболее перспективных подходов к обеспечению всего вышеперечисленного является концепция Rich Internet Application (в дальнейшем RIA), для реализации которой многими IT-компаниями предлагаются различные технологии. Наиболее известными из них являются Flash, Flex (в дальнейшем Flex) и AIR фирмы Adobe; ActiveX, WPF и Silverlight корпорации Microsoft; Java FX и Java Applets компании Sun Microsystems [1-3].

Постановка проблемы

Альтернативой традиционным web-приложениям с клиент-серверной архитектурой, в которых клиент используется лишь для отображения статического контента, стала концепция RIA. Но выбор технологии для ее реализации достаточно широк, что подтверждает актуальность исследования по выявлению наиболее прогрессивной, простой в освоении, эффективной и надежной платформы.